

LESBRIEF: Leesvaardigheid

Niveau: havo 4

Tijd: 2 lessen van 50 minuten



Opdracht: Leesvaardigheid

Deelopdracht 1:

Vragen bij de tekst 'Hebben alle talen leenwoorden?'

Lees tekst 1.

- 1 In de schuingedrukte inleiding (alinea 1) gebruikt de auteur de term 'hardcore puristen'. Verklaar vanuit de keuze voor deze woordengroep wat haar houding is ten opzichte van mensen die strijden tegen het gebruik van leenwoorden in het Nederlands. Gebruik maximaal 25 woorden. Schrijf in correct Nederlands.
- 2 Engelse leenwoorden zijn in het Nederlands overgenomen met name vanwege
 - A cultureel en politiek overwicht
 - B economisch en maatschappelijk overwicht
 - C maatschappelijk en cultureel overwicht
 - D politiek en economisch overwicht
- 3 Met welke combinatie van begrippen kan de inhoud van de alinea's 6, 7 en 8 het beste getypeerd worden?
 - A feiten – conclusie
 - B onderbouwing – standpunt
 - C toelichting – verschijnsel
 - D voorwaarden – definitie
- 4 Verklaar in eigen woorden waarom er weinig leenwoorden vanuit de talen van allochtone Nederlanders zijn overgenomen in het Nederlands. Gebruik maximaal 20 woorden. Schrijf in correct Nederlands.
- 5 Welke samenvatting geeft het tekstgedeelte alinea 10 tot en met 13 het beste weer?
 - A Er zijn beperkingen als het gaat om de hoeveelheid leenwoorden die een taal opneemt: geografische ligging, overheidsbeleid en taalstructuur.
 - B Globaal kunnen we concluderen: hoe geïsoleerder een groep sprekers woont, hoe minder leenwoorden hun taal bevat.
 - C Isolatie of een natuurlijke barrière zijn de belangrijkste voorwaarden voor een taal zonder leenwoorden.
 - D Leenwoorden horen bij taal, ook al zijn er beperkende regels of voert men een puristische taalpolitiek.

Tekst 1

Hebben alle talen leenwoorden?

Over taalcontact

1 *Multitasken, flashmob, breaking news – sommige mensen gruwen van het gebruik van dergelijke Engelse leenwoorden. Hardcore puristen gaan zelfs over tot actievoeren: zij verenigen zich in clubs met namen als Bond tegen leenwoorden, Stichting Taalverdediging of Stichting Nederlands. Waarom worden leenwoorden eigenlijk overgenomen? Bestaan er ook talen zonder leenwoorden?*

2 De maatschappij verandert voortdurend: mensen doen nieuwe uitvindingen of ontdekkingen en ontwikkelen nieuwe ideeën. Ook leren ze van mensen uit andere culturen nieuwe gerechten, kleding, meubels en opvattingen kennen. Aangezien mensen via taal met elkaar communiceren en via woorden verwijzen naar zaken in de werkelijkheid, moeten die noviteiten een naam krijgen. Iedere taal krijgt er dan ook voortdurend nieuwe woorden bij, terwijl oude woorden, samen met de zaken waarnaar zij verwezen, in onbruik raken of van betekenis veranderen. Nieuwe woorden zijn vaak afleidingen (*gebak* van *bakken*) of samenstellingen van bestaande woorden (*bakkerswinkel*), maar heel vaak zijn het ook leenwoorden (*patisserie, pastei, banket*): een buitenlands product wordt veelal overgenomen mét de buitenlandse benaming.

3 De belangrijkste reden voor het overnemen van leenwoorden is dus de noodzaak een lacune in de woordenschat te dichten. Daarnaast kiezen mensen vaak voor een leenwoord om eufemistische redenen – *transpireren* klinkt netter dan *zweten* – of omdat een buitenlands woord meer prestige heeft: *salesmanager* staat beter op je visitekaartje dan *verkoopleider*. Leenwoorden maken het ook mogelijk variatie te brengen in je woordkeuze: in een lange tekst wissel je *bezoek* eens af met *visite*.

Leenwoorden in het Nederlands

4 Leenwoorden kunnen alleen worden overgenomen wanneer sprekers van verschillende talen contact met elkaar hebben. In welke situatie worden de meeste leenwoorden overgenomen? Het Nederlands blijkt in de loop van de tijd de meeste woorden te hebben geleend uit de buurtalen, in aflopende volgorde: Frans, Latijn (lange tijd de tweede taal), Engels en Duits. Pas daarna volgen talen als Italiaans, Spaans, Indonesisch en Jiddisch. Dat juist de buurtalen de meeste leenwoorden leverden, is te verklaren uit het feit dat de taalcontacten over de grens heen langdurig, direct en intensief waren, en veel mensen in de grensgebieden tweetalig waren. Kennelijk leiden oppervlakkigere contacten automatisch tot minder leenwoorden.

5 Toch hebben de buurtalen niet allemaal evenveel leenwoorden geleverd en ook niet allemaal in dezelfde tijd. Franse en Latijnse woorden zijn tot in de negentiende eeuw overgenomen. In de negentiende eeuw nam de Duitse invloed toe. Vanaf halverwege de negentiende eeuw, en met name in de loop van de twintigste eeuw, ging het Engels de meeste leenwoorden leveren.

6 De eb en vloed van de leenwoordenstromen zijn direct gerelateerd aan maatschappelijke ontwikkelingen: van de middeleeuwen tot de napoleontische tijd gaf Frankrijk in West-Europa de toon aan op terreinen als de politiek (vandaar bijvoorbeeld de leenwoorden *administratie, partij*), de kunst (*aquarel, atelier*), de muziek (*melodie, muziek*), de mode (*dessin*) en de krijgskunst (*artillerie, kanon*). Nadat Napoleon in 1815 zijn Waterloo had gevonden, nam de Franse culturele invloed af. Duitse wetenschappers speelden in de negentiende eeuw in de eredivisie en Duitstalige medici en

psychologen (Freud) zorgden voor de verbreiding van leenwoorden als *bewusteloos*, *homeopathisch*, *psychoanalyse*, *waaninnig*. De Duitse industrie en handel hadden grote invloed op de rest van Europa. Nog steeds is Duitsland de belangrijkste handelspartner van Nederland, en dat leverde leenwoorden op als *katenspek*, *muesli*, *schnitzel* en *volkorenbrood*.

7 In de tweede helft van de negentiende eeuw rukte het Engels op. De industriële revolutie en de spoorwegen breidden zich vanuit Groot-Brittannië uit naar andere landen, met woorden als *buffer*, *locomotief*, *rails* en *trein*. De liberale grondwetsherziening die onder leiding van J.R. Thorbecke tot stand kwam, was geënt op het Engelse parlementaire regeringsstelsel, met vernieuwingen als *debat*, *motie*, *oppositie* en *parlement*. In de twintigste eeuw met zijn twee wereldoorlogen werd de Engelse invloed nog versterkt, doordat Engelse en Amerikaanse liberators de Duitse legermacht versloegen. Na de Tweede Wereldoorlog groeide het Engels uit tot een wereldtaal met een hoge status, waaruit het Nederlands nog steeds veel leenwoorden overneemt – vandaar de oprichting van bonden ertegen. Die leenwoorden komen voornamelijk voor op specifieke terreinen die we vaak kennen onder Engelse namen (*marketing*, *ICT*, *fashion*, *sport*), en veel ervan hebben een korte doorlooptijd: ze worden snel vervangen door andere termen. Zo spreken we inmiddels van *buitenspel* in plaats van *offside*, en horen we in plaats van *hard disk* veel vaker de leenvertaling *harde schijf*.

8 Leenwoorden worden dus vooral overgenomen als ze hand in hand gaan met maatschappelijk, cultureel of politiek overwicht. Dat verklaart waarom er zo weinig leenwoorden in het Nederlands voorkomen uit de talen van allochtone Nederlanders: Turks, Koerdisch, Berbers, (Marokkaans-)Arabisch, Papiaments of Sranantongo. Van deze talen hebben het Arabisch (*boerka*, *halal*, *moslima*) en Sranantongo (*doekoe*, *pom*) nog de meeste leenwoorden geleverd.

Leenwoorden uit het Nederlands

9 In de verschillende taalcontacten heeft het Nederlands niet alleen leenwoorden genomen, maar ook gegeven. Is die uitwisseling van woorden gelijkwaardig geweest? Zijn het ook weer de buurtalen die de meeste leenwoorden hebben overgenomen? In de middeleeuwen was dat inderdaad het geval, maar in de periode daarna werden de meeste Nederlandse leenwoorden overgenomen door talen gesproken in Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen, talen uit vroegere Nederlandse koloniën dus. Als we even nadenken, is dat goed te verklaren. Het Nederlands had het culturele en maatschappelijke overwicht, en via het Nederlands is de West-Europese cultuur, onderwijs, wetenschap en staatsinrichting in de koloniën bekend geraakt, met alle bijbehorende benamingen – denk aan woorden als *commissie*, *christen*, *fabrikant*, *school*, *schrift*.

Leenwoorden in andere talen

10 Ontlening van vreemde woorden is een verschijnsel van alle tijden. In de klassieke oudheid speelden het Latijn en het Grieks al leentjebuurt bij elkaar. Leenwoorden zijn, zo bleek, steeds het gevolg van taalcontact en culturele uitwisseling. Aangezien er geen volkeren bestaan die volledig zijn afgesloten van de buitenwereld, hebben alle talen leenwoorden. Wel geldt de globale beperkende regel: hoe geïsoleerder een groep sprekers woont, hoe minder leenwoorden hun taal bevat.

11 Een tweede beperking is dat een taal moeilijker woorden overneemt uit een andere taal als er grote verschillen zijn in de taalkundige structuur. Daarom staan Semitische talen als Standaardarabisch of Ivriet (modern Hebreeuws) niet erg open voor woorden uit het Nederlands of andere Indo-Europese talen: de meeste woorden in deze talen zijn opgebouwd uit wortelvormen met drie medeklinkers, en het Arabisch kent bovendien slechts drie klinkers. Doordat leenwoorden

in deze talen lastig zijn in te passen, vallen ze erg op. Bij nieuwe begrippen kiezen sprekers dan liever voor een leenvertaling of voor betekenisuitbreiding van een al bestaand woord.

12 In het Standaardarabisch en Ivriet is er dus een natuurlijke barrière tegen het overnemen van leenwoorden uit Indo-Europese talen zoals het Nederlands, ze passen gewoon slecht in het taalsysteem. Ook menselijk ingrijpen kan leenwoorden tegenhouden, maar slechts in beperkte mate: alleen wanneer een hele bevolking erachter staat en het purisme wordt gesteund door officieel taalbeleid. Dat is het geval op IJsland. Niet alleen door de geografische ligging, maar vooral ten gevolge van een officiële taalpolitiek kent het IJslands slechts weinig leenwoorden, veel minder dan de andere Scandinavische talen Deens, Noors en Zweeds. Zelfs voor internationale woorden als *politie*, *dokter* en *paspoort* hebben de IJslanders eigen woorden (*lögreglan*, *læknir* en *vegabréf*). Toch hoeven Nederlandse puristen geen hoop te putten uit de IJslandse situatie: in Nederland is geen enkel draagvlak voor een puristische, van overheidswege gevoerde taalpolitiek.

13 Uit recent onderzoek blijkt overigens dat ook de IJslandse jeugd regelmatig gebruikmaakt van buitenlandse leenwoorden. En dat is maar goed ook: leenwoorden vormen een verrijking van de taal. Als we alle leenwoorden uit het Nederlands zouden weren, zouden we met onze mond vol tanden staan.

Nicoline van der Sijs, www.taalcanon.nl

Deelopdracht 2:

Vragen bij de tekst 'Moeten allochtone ouders Nederlands praten met hun kinderen?'

Lees tekst 2.

- 1 Op welke manier wordt in alinea 1 tekst 2 ingeleid?
Tekst 2 wordt ingeleid door het
 - A beschrijven van een situatie waardoor de lezer zich kan inleven in de tekst
 - B formuleren van de belangrijkste probleemstelling die centraal staat in de tekst
 - C vermelden van de aanleiding die heeft geleid tot het schrijven van de tekst
 - D vertellen van een anekdote die verwijst naar de hoofdgedachte van de tekst
- 2 Leg op basis van alinea 5 van tekst 2 uit, waarom het Europese doel van meertaligheid **niet** samengaat met het standpunt dat inwoners van Nederland uitsluitend Nederlands zouden moeten spreken.
Gebruik maximaal 20 woorden.
- 3 Vat alinea 6 van tekst 2 samen. Gebruik maximaal 40 woorden. Schrijf in correct Nederlands.
- 4 Door welke van onderstaande omschrijvingen wordt de houding van de auteur tegenover het door hem behandelde onderwerp het beste getypeerd?
 - A afwijzend, maar berustend
 - B instemmend, maar bezorgd
 - C kritisch en adviserend
 - D optimistisch en nuchter

- 5 '... of Nederlands in combinatie met een andere taal, het op school beter doen dan leerlingen bij wie thuis helemaal geen Nederlands wordt gesproken.' (alinea 9) Deze constatering lijkt in strijd te zijn met het standpunt van de schrijver. Citeer uit alinea 8 de zin waaruit het beste blijkt dat de auteur zichzelf in alinea 9 **niet** tegenspreekt.

Tekst 2

Moeten allochtone ouders Nederlands praten met hun kinderen?

Over tweede taalverwerving

1 *Stel, je besluit Nederland te verlaten om je met partner en kinderen in het buitenland te vestigen, bijvoorbeeld in Noorwegen. Ga je dan na aankomst op je nieuwe woonplek onmiddellijk Noors praten met je gezin? Ik denk van niet. En waarom zou je ook? Tot die tijd is er waarschijnlijk thuis Nederlands gesproken; het is de taal waar alle gezinsleden zich prettig bij voelen en waarin zij hun wensen, behoeften, emoties, blijdschap en ongenoegen kunnen uiten.*

2 Vreemd genoeg gaan er in Nederland de laatste jaren stemmen op om allochtone ouders te stimuleren thuis met hun kinderen Nederlands te spreken, en dus niet hun moedertaal. Hiervoor worden verschillende argumenten gebruikt. Om te beginnen de Nederlandse taalvaardigheid van veel allochtone leerlingen, die vaak te wensen overlaat. Als er thuis Nederlands wordt gesproken, zo is de redenering, krijgen de kinderen meer Nederlandse input, waardoor hun taalvaardigheid toeneemt.

3 Hoe meer taalcontact, hoe beter. Bovendien zien sommigen het niet hanteren van het Nederlands als een blijk van onwil om deel te nemen aan het maatschappelijk leven. Wie in Nederland woont, moet dus Nederlands spreken en zich onthouden van het gebruik van andere talen. Maar kloppen deze argumenten eigenlijk wel?

Taalcontact

4 Taalcontact is ontegenzeggelijk een belangrijke factor bij het leren van een nieuwe taal. Hoe meer je je met een taal omringt, hoe sneller je die taal leert en hoe vaardiger je in die taal wordt. Er is daarom alles voor te zeggen om kinderen op zo jong mogelijke leeftijd met zoveel mogelijk Nederlands in contact te brengen. Maar het is zeer de vraag of allochtone ouders ook Nederlands moeten spreken met hun kinderen. Er wordt zonder meer van uitgegaan dat de ouders voldoende taalvaardig zijn in het Nederlands. Tenslotte moeten nieuwkomers in Nederland een verplicht inburgeringstraject volgen dat wordt afgesloten met een examen. Maar wie geslaagd is voor het inburgeringsexamen is niet per se een volleerd spreker van het Nederlands. Geslaagd zijn voor het inburgeringsexamen betekent dat een elementair niveau van taalvaardigheid is bereikt, waarbij de woordenschat vaak nog beperkt is en voornamelijk eenvoudige zinsconstructies worden gebruikt. Als ouders niet in staat zijn hun kinderen een rijk en gevarieerd taalaanbod te geven, is niet voldaan aan de voorwaarden voor een goede taalontwikkeling. In plaats daarvan krijgen kinderen een onvolledig taalaanbod, met bovendien het risico dat ze fouten uit het taalgebruik van hun ouders gaan overnemen en het is erg lastig om fouten die op jonge leeftijd zijn ingeslepen te verbeteren.

Meertaligheid

5 Tegenover het standpunt dat inwoners van Nederland enkel Nederlands zouden moeten spreken, staat het Europese doel van meertaligheid voor iedereen. De Europese Unie propageert een meertalige maatschappij waarin burgers ernaar moeten streven naast hun moedertaal twee

andere talen te beheersen. Bij een autochtone Nederlander gaat het meestal om Nederlands als eerste, Engels als tweede en Duits of Frans als derde taal. Bij een allochtone Nederlander zijn Turks of Arabisch vaak de voor de hand liggende eerste talen, waarbij het Nederlands op de tweede plaats komt en Engels, Frans of Spaans op de derde, vierde, enzovoort. Het voorstel aan ouders om de allochtone moedertaal te vervangen door Nederlands sluit dus niet aan bij het ideaal van de moderne, meertalige Europese samenleving. Want als er (terecht) zoveel belang aan meertaligheid wordt gehecht, waarom zouden we dan bepaalde talen uitsluiten? Met het oog op een maatschappij waarin meertaligheid steeds belangrijker wordt, is het geen goed idee om kinderen het gebruik van de allochtone thuistaal te onthouden.

6 Overigens is er ook vanuit sociaal-emotioneel oogpunt veel voor te zeggen om de allochtone moedertaal thuis niet te vervangen door de taal die in het 'nieuwe land' wordt gesproken. We zagen dat hierboven bij het Nederlandse gezin dat naar Noorwegen emigreert. De moedertaal is onlosmakelijk verbonden met de traditie en cultuur waarin iemand opgroeit, en met het uiten van gevoelens. Die kun je niet zomaar loslaten. Bovendien is die taal ook vaak het (enige) middel waarmee het contact met oma's, opa's en eventuele andere familieleden in stand gehouden kan worden.

Goede basis

7 Taalkundig onderzoek wijst uit dat anderstaligen beter een tweede taal leren als zij over een goede basis in hun moedertaal beschikken. Dit idee is al in 1978 door de Canadees Jim Cummins geformuleerd in zijn afhankelijkheidshypothese. Deze hypothese stelt dat het beheersen van de moedertaal voorwaarde is voor een goede taalvaardigheid in een tweede taal. Wie bijvoorbeeld begrippen als *lengte*, *boos* of *koker* al vanuit zijn moedertaal kent, hoeft die concepten niet in een andere taal te leren, maar enkel het label of woord te kennen waarmee zo'n concept in die andere taal wordt uitgedrukt.

8 In de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn in Nederland enkele onderwijsexperimenten uitgevoerd die Cummins' hypothese lijken te bevestigen. Het ging om onderzoek van Frans Teunissen en René Appel waarbij Turkse en Marokkaanse leerlingen via hun moedertaal (respectievelijk Turks en Marokkaans-Arabisch) onderwijs kregen; Nederlands stond als apart vak op het rooster. Deze experimentele groep werd vergeleken met een controlegroep van Turkse en Marokkaanse leeftijdgenoten die vanaf het begin van de basisschool alle lessen in het Nederlands kregen. Zoals verwacht, bleek de vaardigheid in het Turks en Marokkaans-Arabisch van de experimentele groep aan het eind van het onderzoek groter dan die van de controlegroep. Opvallend was echter dat de Nederlandse taalvaardigheid van de experimentele groep niet onderdeed voor die van de controlegroep, en in sommige gevallen zelfs beter was! En dat terwijl de experimentele groep minder taalaanbod in het Nederlands had gekregen. De verklaring van dat resultaat moet volgens de onderzoekers in de afhankelijkheidshypothese worden gezocht. Wie over een goede basis in zijn moedertaal beschikt, leert een tweede taal dus gemakkelijker en beter. In ieder geval blijkt uit bovengenoemd onderzoek dat het gebruik van een allochtone taal niet schadelijk hoeft te zijn voor de verwerving van het Nederlands.

9 Wel zien we de laatste jaren in onderwijsevaluaties dat leerlingen die thuis alleen Nederlands spreken, of Nederlands in combinatie met een andere taal, het op school beter doen dan leerlingen bij wie thuis helemaal geen Nederlands wordt gesproken. Maar als ouders thuis geen Nederlands willen spreken, of de taal niet voldoende machtig zijn om dit te kunnen, dan doen zij er het beste aan om met hun kinderen veel en goed te communiceren in de taal die ze van huis uit het beste kennen. Zo ontstaat een goede basis. Het is dan wel raadzaam om ervoor te zorgen dat de

kinderen voldoende andere taalcontacten in het Nederlands hebben, bijvoorbeeld via de peuterspeelzaal, Nederlandse vriendjes en vriendinnetjes, Nederlandstalige televisieprogramma's of Nederlandstalige boeken.

Naar: Folkert Kuiken, www.detaalcanon.nl

Antwoordmodel

Opdracht 1 Hebben alle talen leenwoorden?

- 1 Door een leenwoord als 'hardcore' te gebruiken, laat de auteur zien dat ze het niet eens is met het standpunt van de taalverdedigers. (23 woorden)
- 2 D politiek en economisch overwicht (in alinea 7 worden politieke en economische feiten genoemd)
- 3 A feiten – conclusie (de feiten uit de geschiedenis worden genoemd in alinea 6 en 7, in alinea 8 wordt er geconcludeerd dat maatschappelijk, cultureel of politiek overwicht een verklaring zijn voor de grote opname van leenwoorden in een taal)
- 4 Er is geen sprake van maatschappelijk, cultureel of politiek overwicht van allochtone t.o.v. autochtone Nederlanders. (15 woorden)
- 5 D Leenwoorden horen bij taal, ook al zijn er beperkende regels of voert men puristische taalpolitiek. (A past wel bij het tekstgedeelte, maar daar is de stelling weggelaten. D is dus een betere samenvatting van dit tekstgedeelte.)

Opdracht 2 Moeten allochtone ouders Nederlands praten met hun kinderen?

- 1 A
- 2 Als het doel van de EU meertaligheid is, dan moeten we bepaalde talen daarbij niet uitsluiten. (16 woorden) / Een kind dat thuis al een andere taal dan Nederlands spreekt, heeft al een voorsprong bij meertalig worden. (18 woorden)
- 3 Vanuit sociaal-emotioneel oogpunt is het beter om de allochtone moedertaal thuis niet te vervangen door de 'nieuwe' taal, want ten eerste is de moedertaal onlosmakelijk verbonden met de traditie en cultuur waarin iemand opgroeit, en met het uiten van gevoelens en ten tweede is die taal vaak het middel waarmee contact met familieleden in stand gehouden kan worden.
- 4 C kritisch en adviserend (de auteur bestrijdt dat allochtone ouders per se Nederlands moeten spreken met hun kinderen, maar adviseert in alinea 9.)
- 5 "Wie over een goede basis in zijn moedertaal beschikt, leert een tweede taal dus gemakkelijker en beter."

Deze lesbrief is ontwikkeld door:

© Karin Echten (Sint Bonifatius College, Utrecht) & Debby Heymans (Amadeus Lyceum, Vleuten)

© Taalcanon